

tions of *oral matters*, in keeping with the locution “*i atta rashai le-omran bikhtav.*”

Like their rabbinic predecessors, geonim employed tannaim for the transmission of Mishnah, “repeaters” who played the role of human tape recorders.⁷⁶ Geonim also relayed talmudic traditions through oral instruction, not from text. They seem to have done so by imparting tradition in two distinct stages, a practice that may have originated with the amoraim.⁷⁷ In the first stage, students memorized the *oral matters* in question by repeatedly reciting lessons taught by their teachers (who did not consult texts). In the second stage, where students practiced “opening up” or “exposing” the memorized traditions, they posed questions about the material in question in order to exhaustively grasp its meanings and ramifications.⁷⁸ This, too, was done without consultation of any inscribed text. An allusion to these two stages of instruction appears in Sherira Gaon’s reference to the instructional roles played by his son at the Pumbeditha academy. Speaking of the future Hai Gaon, Sherira writes that his son was diligent in “putting [the traditions] in their mouths—and in teaching the students to pose objections/questions [*qushiyyot*].”⁷⁹

Geonic-era writings distinguish the “recitation” of the talmudic tractate, an activity denoted by the verb *g-r-s* [chew, or ruminate], and the “exposure” of the tractate, denoted by the verb *g-l-y* [expose or uncover]. Describing the biennial *kallah* convocations of rabbinic scholars held at the yeshivot, Sherira Gaon refers to the tractate that was the current focus of study as one that was being “recited,” and to the tractate that would be the focus of the following convocation as the one that was to be “uncovered”:

We gather the leaders and the wise men at each and every convocation, and recite the tractate of that convocation and expose another tractate, and assign chapters and grasp the fence that it not be splintered, and are aided by God our Lord.⁸⁰

“Exposure” of the subsequent tractate to be studied may have entailed preparing students for their next subject by discussing the tractate’s topics and raising questions to be borne in mind.⁸¹

* * *

Toward the end of the geonic period, the heads of the Baghdad academies acknowledged that it was impossible to abide by the tannaitic dicta in their

Whatever the historical accuracy of his screed, Pirqoi took up the mantle of Yehudai Gaon and begged Jews of ninth-century Qayrawan to recognize that Babylonian legal perspectives, unlike those of Palestine, were not simply derived from the academic study of texts. In order for any teaching to be authoritative, claimed Pirqoi, it needed to be rooted in Talmud, on the one hand, and in living testimony on the other:

And Yehudai, of blessed memory, also said that, never, when you asked me something, did I ever tell you anything other than that which has a proof from the Talmud and that I learned as a *halakhah le-ma'aseh* from my teacher, and my teacher from his teacher. But any matter for which there is proof in the Talmud, but for which I did not have [testimony] from my teacher or from his teacher, as a *halakhah le-ma'aseh*, I did not say to you. Only that which has a *halakhah* in the Talmud, and that I had received as a *halakhah le-ma'aseh* from my teacher—in order to uphold the tannaitic teaching [cf. BT BB 130b], “one does not derive applied *halakhah* from Miqra, nor *halakhah* from Mishnah, nor *halakhah* from Talmud, until they instruct him that it is a *halakhah le-ma'aseh*—and then he should go and perform the deed.”¹⁵⁸

Pirqoi claimed that Babylonian legal perspectives fulfilled the two epistemological criteria which, together, endow a claim with legal authority, but that those of Palestine fulfilled only one: Jews of Palestine derived applied law solely from the inscribed talmudic text, without acquiring corroboration from living sources of authority. This had occurred, according to Pirqoi, when persecution forced the Jews of Palestine to alter longstanding practices, rupturing a chain of tradition that had been faithfully transmitted until that time.¹⁵⁹ In the absence of living tradents, charged Pirqoi, the Jews of Palestine had come to rely on written texts; they even ascribed authority to inscriptions that had been intended as nothing more than private jottings, writings that Pirqoi labels “hidden” texts.¹⁶⁰

Some of them found texts of Mishnah and parts of Talmud that were hidden [*genuzin*], and each one engages with it [the text] and interprets it in accord with his own ideas [and with] whatever arises in his heart. For they did not apprehend it from earlier sages who would teach them *halakhah le-ma'aseh*.¹⁶¹

Talmud, but should instead consult geonic responsa or legal compilations. The latter two were designed as reference works, whereas the former was not:

[Question:] What would our master say about this man, who never in his life read a halakhah with a master, who knows neither the way of halakhah nor its interpretation, nor even how to read it—though he has seen many of the geonic responsa and books of *dinim* [regulations]. . . . Answer: . . . One who instructs on the basis of geonic responsa and relies upon them—even if he cannot understand Talmud—is more proper and praiseworthy than a man who thinks that he knows Talmud and relies upon himself. . . . It is better to permit him to give instruction than many other people who have established themselves as teachers in our time.¹⁵³

The approach to practical adjudication taken by R. Ya'aqov Alacal'i, the party whose perspective was dismissed by Rabbi Joseph ibn Migash (and by the Egyptian merchant Ḥalfon), does not seem to have been anomalous in Spain, either in his own time or among subsequent generations. For some Sefardim (as for the Qayrawanese students who wrote to Hai Gaon), the default assumption was that adjudication was to be made solely with reference to the talmudic text. This would seem to explain why, from the time of Shmuel HaNagid onward, distinguished Spanish and Provençal scholars expressed amazement that the geonim had not rooted their own rulings in “the foundations of Talmud.”¹⁵⁴ While certain scholars of the twelfth through fourteenth centuries (Naḥmanides foremost among them) made a point of inserting overlooked geonic perspectives into their glosses on rabbinic law,¹⁵⁵ the late medieval Ottoman scholar, R. Elijah Mizraḥi (1455–1525), summed up the more characteristic Sefardi perspective after anthologizing the statements of many of his predecessors: “You already know that several matters of the geonim have been pushed aside because it seems that these matters are not founded on the principles of Talmud—even though [you know that] the stature of the geonim is very great, and that we live by their words and their Torah. . . . But the world does not rely upon them.”¹⁵⁶

When rabbinic adjudicators of medieval Spain explicitly diverged from known geonic rulings in order to uphold talmudic guidelines, they might have been emulating the geonim themselves, who themselves freely deviated from predecessors' legal decisions. Yet in eschewing geonic teachings, medieval Sefardim might also have been relying on their belief that “our Talmud”

הקדמת הרב רבנו משה בר נחמן ז"ל להשגות שהשיג על מנין המצות

אמר משה ב"ר נחמן²: מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה³. וגם עד זקנה ושיבה⁴ לא אניחנה. במדתי החזקתי ולא אזניחנה⁵. כי לב כל נכון יקחנה⁶. וחכם כאחור ישבחנה⁷. ללמד זכות על הראשונים ולפרש דברי הגאונים, כי הם לנו בלמוד התלמוד פנה ועמוד⁸. הם אשר הורנו ולמדנו, הם שהעמידנו על דרכי התורה ושבילם⁹, ומהם שאלנו לנתיבות עולם, אי זה דרך הטובה ללכת בה¹⁰. והנה בדורות אחרונים¹¹, המונים המונים¹² כולם תחכמונים¹³, שאגת אריות¹⁴ וקול לבאים באים בקושיות והיות, להשפיל¹⁵ חומות¹⁶ בניות לתלפיות¹⁷, וכידם חרב פיפיות¹⁸ להמית ולהחיות¹⁹, להמית חכמות אשר לא תמותנה, ולהחיות דברים אשר לא תחינה²⁰, יחזקו ידים רפות בהלכות רופפות²¹, יחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות²². ואני הקטן בשבטי²³ הדל באלפי²⁴, כאשר הייתי בימי חרפי²⁵, אשמעה אחד קדוש מדבר²⁶, זהב ורב פנינים מחבר²⁷, והנה אחד השרים הראשונים מתגבר²⁸, לנתוש ולנתוך להאביד

<p>12 יואל ד, יד.
13 שמואל-ב כג, ח: יושב בשבת תחכמתי.
14 "אריות", כן גם בד"ר. בס"ש: "אריה". וג' כ"י נכונה, כי זה מתאים עם "לבאים" לשון רבים.
15 "להשפיל", כן נכון מאד, כי אי אפשר שכוונתם היתה "להפיל" לגמרי את החומות הנוכרות, אלא רק להשפילן מערכן הגבוה.
16 חומות, כן נכון מאד. בכל הדפוסים "חכמות".
17 שה"ש ד, ד: כמגדל דוד צואוך בניו לתלפיות. — וזו ראייה שהרמב"ן השתמש במליצה על "חומות" ולא על "חכמות" (עיין בהערה הקודמת).
18 תהלים קמט, ו.
19 מלכים-ב ה, ז.
20 ע"פ יחזקאל יג, יט.
21 "רופפות", בכל הדפוסים: "רפופות". ובירושלמי פ"א ז, ו: כל הלכה שהיא "רופפת" בבית דין...
22 נחמיה ג, לד.
23 ע"פ שמואל-א ט, כא.
24 שופטים ו, טו.
25 כאשר הייתי בימי חרפי. איוב כט, ד. — "כאשר", בכל הדפוסים ליתא.
26 דניאל ח, יג. — בכל הדפוסים: "ואשמעה" כמו במקרא. והכוונה להרב האלפסי.
27 משלי כ, טו.
28 דניאל י, יג. והכוונה להרב ר' זרחיה הלוי בעל המאור שהשיג על הרי"ף.
11 אחרונים, בכל הדפוסים: האחרתים.</p> | <p>1 ב"ר, בכל הספרים: "בר". ועיין ספרי על חיי הרמב"ן, נספח ב (עמ' רכח) בנוגע לזהותו של אבי הרמב"ן ז"ל. ותהיה קצת ראייה מכאן לחשיבותו של אביו שהכתירו בתואר ר' כמו שביארתי שם באריכות.
2 נחמן, בכל הדפוסים מוסיפים: "ז"ל".
3 איוב לא, יח. ע"ש בפירושו שכתב: "יחזור אל הטוב הנזכר, יאמר כי מנעורי גדלני זה כאב ומבטן אמי אנחנה, המדה הנוכדת לרחם העבד והאמה והעניים והאביונים". וכאן כוון רבינו למדה "ללמד זכות על הראשונים", כמו שמבאר להלן.
4 תהלים עא, יח.
5 "אזניחנה", בכל הדפוסים: "אזנחנה". והנכון ככ"י, והוא ככדה"א-א כח, ט: ואם תעזבונו "זניחך" לעדי.
6 ע"פ משלי יח, טו: לב נכון יקנה דעת — כל נכון יקחנה, בד"ר: כל נכון לב יקחנה.
7 שם כט, יא. (כשירציא הכסיל כל רוחו) בא החכם באחרונה וישפילנו במענה לשונו. — וכאן הכוונה: ולבסוף יבוא החכם וישבח את המדה הזאת ללמד זכות על הראשונים וכו'.
8 וכן בהקדמתו ל"מלחמות" כותב רבינו על החכמים הראשונים שהם "האנשים שהם עמודים לתלמוד התורה ומכוננת לחדריה וחלונות לסתריה".
9 דרכי התורה ושבילם, בתהלים עז, כ: בים דרכיך ושבילך במים רבים.
10 ע"פ ירמיה ו, טו.
11 אחרונים, בכל הדפוסים: האחרתים.</p> |
|--|---|

ולא ישאל * אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות, דהתם צרכי יחיד לא ישאל, רבים ישאל דכגון עבודה כולה צרכי ציבור היא. ונושאים ונותנים הגאונים בדבר הזה, ואני תמיה, שהרי במסכת סופרים מפורש כלשון הזה * וכו'.

כשם³⁷ ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב, רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן. תניא³⁸, אמרו לו לרבן גמליאל לדבריד למה צבור מתפללין *

אמר להם כדי להסדיר שליח ציבור את תפלתו. אמר להם רבן גמליאל לדבריכם למה שליח ציבור יורד *

אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי. פירשו הגאונים, דר"ג ורבנן בכל

השנה פליגי, דלר"ג שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן לעולם בין בקי בין שאינו בקי, ולרבנן מוציא את שאינו בקי ואינו מוציא את הבקי. ממאי, מדקאמר להם לדבריכם

למה שליח צבור יורד, והלא לדבריו * שליח צבור יורד כל השנה כולה, ועוד מדפריש ר' אמי * הלכה מכלל דפליגי כל השנה כולה, ועוד מדאמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל

בשל ר"ה ויה"כ, מכלל דפליגי אפילו בשאר ימות השנה. ומסקנא דהלכה כרבן גמליאל בשל ר"ה ויה"כ, דשליח ציבור מוציא את הכל ידי חובתן בין בקי בין שאינו בקי, והוא

ששומעין אותן ממנו כגון של בית הכנסת, והוא הדין לעם שבשדות, כיון דאניסי ולא מצו למיתי לבי כנישתא שליח ציבור מוציאן אע"פ שאינן שומעין אותן, אבל דעיר כיון

דלא אניסי ומצו למיתי לבי כנישתא לא מפיק להו עד דשמעי, כך פירשו כל הגאונים. אבל מדברי ר"ש * נראה שהוא אמר שלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות בלבד, אבל דעיר

אפילו בבית הכנסת צריכין הכל להתפלל. ואי אפשר לומר כן, שהרי אמרו חכמים לר"ג לדבריד למה צבור מתפללין, ואמר להם כדי להסדיר * וכו'. מכל מקום למדנו ממשנתנו

שאע"פ ששליח צבור מוציא את הכל, הציבור עצמו מתפללין בראש השנה ויום הכיפורים עצמן, וכתב ר' יצחק אבן גיאת בהלכותיו שנהגו בשתי ישיבות ובכולא בבל שמתפללין

הציבור שבע, ושליח צבור יורד ואומר חשע ומוציא את הכל ידי חובתן, והביא חשובות רבות לרב עמרם ולרב נטרונאי שאומרים כן, ושמעולם לא נתפלל צבור בראש השנה

אלא שבע, ורבינו שרירא ורבינו האי בנו כך אמרו, וכן הזכיר גאונים אחרים, וכולם כך אמרו וכן העידו. וכתב הרב ז"ל נמצאת למד מדבריו³⁹ שאין היחיד מתפלל בצבור אלא

שבע בלבד. ואנו קבלנו * מחכמים גדולים ובעלי הוראה ואנשי מעשה שקבלו אף הם מחכמים גדולים שלפניהם, וכגון רבי שמואל הלוי⁴⁰ שקיבל מהרב ר' חנוך וקנים שבדורו

אמר רב עמרם ורב כהן צדק כך אנו דנילין בישיבה לאמרו (זכרנו ומי כמוד), ולא פליג אהא דאל ישאל אדם צרכיו... צבור ישאל" ³⁷ ראש השנה לנ ב. ³⁸ שם לד, ב. ³⁹ ארב נטרונאי נאון קאי (ש). ⁴⁰ מראינותי בעלי התוספות באשכנז, קרובו של הראב"ן (עין א. אורבד, "בעלי התוספות",

אמר רב עמרם ורב כהן צדק כך אנו דנילין בישיבה לאמרו (זכרנו ומי כמוד), ולא פליג אהא דאל ישאל אדם צרכיו... צבור ישאל" ³⁷ ראש השנה לנ ב. ³⁸ שם לד, ב. ³⁹ ארב נטרונאי נאון קאי (ש). ⁴⁰ מראינותי בעלי התוספות באשכנז, קרובו של הראב"ן (עין א. אורבד, "בעלי התוספות",

וכו'): הא דרב חננאל דלא כרבנן (דאמרי אין פוחתין מעשרה מלכיות וכו') ודלא כרבי יוחנן בן גורי (דאמר אם אמרן ג' ג' מכולן יצא). זו אינה קישיא וכו'. ולא ישאל. ולא פליגי על הא דלא ישאל וכו'. כלשון הזה. ואין מזכירין זכרונות בשלש ראשונות ובשלש אחרונות, אלא בשני ימים טובים של ראש השנה יביום הכפורים בלבד, ואף אלו בקושי התיירו" (מסכת סופרים יט, ה. הוצ' היגר). מתפללין. בלחש (רש"י ר"ה לד, ב). יורד. לפני תיבה (גמרא שם). לדבריו. גם לפי דבריו "יורד הוא שליח צבור לשאר ימות השנה, אלא שמע מינה בכל ימות השנה הם חולקים" (לשון רבינו במלחמות). מדפריש ר' אמי. בגמרא (לה, א): ר' אבא. — כלומר בגמרא איתא: כי סליק ר' אבא מימי (שהפליג בספינה לים וחזר — רש"י) פירשה, מודים חכמים לר"ג בברכות של ראש השנה ויום הכפורים, והלכה מכלל דפליגי (דאמר רבי יוחנן הלכה כרבן גמליאל בהך, דמשמע מכלל שעמדו במחלוקתן) בברכות דכל השנה. מדברי ר"ש. שכתב שם: אבל דעיר לא, משום דלא אניסי ויכולים להסדיר תפלתן". כדי להסדיר. שליח צבור את תפלתו, נמצא שלדבריו אין צבור מתפללין אלא להסדיר" (לשון רבינו במלחמות). ואנו קבלנו. כל זה מדברי רבי יצחק אבן גיאת.

רבינו במלחמות). מדפריש ר' אמי. בגמרא (לה, א): ר' אבא. — כלומר בגמרא איתא: כי סליק ר' אבא מימי (שהפליג בספינה לים וחזר — רש"י) פירשה, מודים חכמים לר"ג בברכות של ראש השנה ויום הכפורים, והלכה מכלל דפליגי (דאמר רבי יוחנן הלכה כרבן גמליאל בהך, דמשמע מכלל שעמדו במחלוקתן) בברכות דכל השנה. מדברי ר"ש. שכתב שם: אבל דעיר לא, משום דלא אניסי ויכולים להסדיר תפלתן". כדי להסדיר. שליח צבור את תפלתו, נמצא שלדבריו אין צבור מתפללין אלא להסדיר" (לשון רבינו במלחמות). ואנו קבלנו. כל זה מדברי רבי יצחק אבן גיאת.

הלכה למעשה שאין מתפללין שבע כלל אלא תשע, וכך מורין ועושין, ומתניתא מסייעא להו, דמקשו רבנן, לדבריהן למה צבור מתפללין, והם אמרו לו למה שליח ציבור יורד, אלמא מה שהציבור מתפללין שליח ציבור יורד ומחזיר, ולרבנן של צבור עיקר ולרבן גמליאל של שליח ציבור עיקר, ועוד האריך. ובודאי שטענותיו של רב טענות גדולות הן אלא כיון שהגאונים מעידים ואומרים שמעולם לא נעשה כן בישיבה, אלא היחידים מתפללין שבע ושליח צבור אומר לפניהם תשע וכך מנהגם מעולם, על כרחינו יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קבלו וראו מרבנן סבוראין, ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו ועל כסאו של רב אשי יושבין ושונין ובבית הכנסת שלו היו מתפללין, ועוד שנתפשט מנהגם ברוב ישראל, עד שבאו דברי ה"ר יצחק אבן גיא את להחזיר המערב למנהג שלו, ומפני זה נתתי לבי בדבר ונתקיים בי מה שאמרו חכמים⁴¹, כל דבר שבית דין נותנין לבם עליו לסוף עולה בידם כמו שנ' למשה בסיני, וכך היא הצעה של הלכה⁴², דודאי ר"ג ורבנן בין בראש השנה בין בכל השנה כולה פליגי כמו שהוכחנו למעלה, וכי חכמת הכל * , ולפיכך הקשו לו למה ציבור מתפללין כלל לא בראש השנה ולא בכל השנה כולה והוא השיב שנהגו כן כדי להסדיר שליח ציבור את תפלתו ולא שיהא הדבר קבוע עליהם חובה. ואחר כך נפסקה הלכה כרבן גמליאל בשל ר"ה בלבד ונמצאו פטורין מתשע, ששליח ציבור פוטר מהן אפילו הבקי וחיובין הן בשבע כשאר ימים טובים, שהרי חובת היום חייבין בה כשאר ימים טובים, וכמו שחיובין בשבע דיוצר ומנחה, אבל התקיעות דאינון מלכיות זכרונות ושופרות שתוקעין בהן הם ששליח ציבור פוטר וזה נכון ועיקר הוא, ומן הירושלמי למדתיו * דגרסינן התם⁴³ ר' הונא⁴⁴ רבה דצפורין בשם ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא * , ר' זעירא ורב חסדא הוון יתבין תמן בתקיעתא * , מן דצלין ית צלותהון * קם רב חסדא בעי מצליה. אמ' ליה זעירא ולא כבר צלינא, אמ' ליה מצלינא וחזר ומצלי, דנחתין מערביא מן תמן ואמרין⁴⁵ בשם ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא ואנא לא כוינית, הא אילו כוינית הוינא נפיק ידי חובתי. אמר' ר' זעירא ויאות * , כל תניא תני לה בשם ר"ג זר' הושעיה * בשם חכמים, ר' אדא דקסרין בשם ר"י והוא שישנו שם מראש התפילה * . אמר

ע"פ (קס). 41 ירושלמי פאה א, א : ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשו עליו סוף הוא מתקיים. 42 ע"פ סנהדרין נא, א : כך היא הצעה של מיינה. 43 ירושלמי ראש השנה ד, י. 44 שם : הונא (וכן במ"המות). 45 שם : מערבייא ואמרין תמן (ובמלחמות כמו בדרישה שלפנינו). וגירסת רבינו

דבתפלת מוסף שהתפללתי קודם הש"צ לא התפללתי רק ז' ברכות, ובברכות דמלכיות זכרונות ושופרות סמכתי על תפלת הש"צ, והתלמידי חכמים שבאו מארץ ישראל אמרו משמיה דר"י הלכה כר"ג שהש"צ מוציא ברכות אלו אפילו הבקי, ובשעת תפלת הש"צ לא כוונתי וצריך אני להתפלל שנית, משום ברכות אלו, מלכיות זכרונות ושופרות שלא התפללתי בתחלה. הא אילו הייתי מכוון ודאי שהייתי יוצא בברכות הש"צ (קרוב העדה). ויאות. שפיר קאמרו חכמים אלו דהלכה כר"ג שכל התנאים אמרו שהש"צ מוציא הבקי משמיה דר"ג, ור' אושעיא תני לה משמיה דחכמים, ללמדך שהלכתא כוותיה דרבן גמליאל (שם). ור' הושעיא. תני לה בשם חכמים. מראש התפלה. ושמע כל התשע ברכות ממנו הוא דהש"צ מוציא, אבל אם

ורבינו חולק על דבריו להלן. וכי חכמת הכל. הלשון מגומגם, ובמלחמות ליתא (וכן העיר החכם ש. שהמלים הללו אינם מגוף הענין). ואפשר שכוונתן: וכי יש לחלוק על חכמת הכל — היינו על דבר שמוסכם מפי הכל, כמו שהוכיח למעלה, שפלוגתת ר"ג וחכמים היא בין בראש השנה בין בכל השנה. למדתיו. שהיא מסייעת לדברי אלה (מלחמות). באילין תקיעתא. שהשליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן בברכות של מלכיות זכרונות ושופרות (קרוב העדה). תמן בתקיעתא. בבבל ביומא דתקיעתא (פני משה). מן דצלין וכו'. לאחר שהתפלל הש"צ תפלת מוסף קם רב חסדא להתפלל. אמר ליה זעירא, לא כבר צלינן תפלת מוסף קודם שהתפלל הש"צ ולמה לך להתפלל שנית? א"ל רב חסדא צריך אני להתפלל שנית